

МОВА І ЧАС

<https://doi.org/10.37919/0201-419X.2022.96.7>

УДК 811.161.2'373.46

ЛЕКСЕМА ВАКЦИНА – СЛОВО 2021 РОКУ: СЕМАНТИЧНИЙ, СЛОВОВІРННИЙ, СИНТАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ

СТЕПАНЕНКО

Микола Іванович,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики
та мовної комунікації Національного
університету біоресурсів і природо-
користування України,

вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041,
Україна

E-mail: myk_ivan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

Mykola

STEPANENKO,

Doctor of Philology, Professor of
the Department of Journalism
and Language Communication,
National University of Life and
Environmental Sciences of
Ukraine, 15 Heroiv Oborony St., Kyiv
03041, Ukraine;

E-mail: myk_ivan@ukr.net

*Статтю присвячено системному семантичному, словотвірному, синтагматичному аналізу лексеми **вакцина**, яку в Україні і світі визнано словом 2021 року за критеріями «популярність» та «значущість». Удокладнено схарактеризовано з опертям на взаємодію екстра- й інтралінгвальних чинників динаміку значеннєвої структури іменника **вакцина** та його дериваційний потенціал у вигляді похідних утворень із визначенням маркерів їхньої семантичної специфікації; розкрито сполучувальні можливості в проєкції на сформовані за участю досліджуваної лексеми синтаксично вільні й синтаксично напівв'язані прості та складні іменниково-прикметникові й*

*іменниково-іменникові словосполучення; встановлено лексико-семантичну спорідненість субстантива **вакцина** в системі коронавірусної лексики й конститутивні та неконститутивні його властивості на рівні синтаксичних конструкцій із різним номінативним статусом.*

Ключові слова: лексема 2021 року вакцина, коронавірусна лексика, семантична структура, синтагматичний ресурс, екстра- / інтралінгвальні чинники.

Доброю лінгвістичною традицією сучасності стало визначення найважливішого слова року. За такими критеріями, як популярність та значущість, його обирають у світі й в Україні. У 2021 році, як і в 2020, у різних мовах культивувався лексичний пласт, що стосується раніше не ідентифікованого в людей штаму – коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19). Одним із найважливіших завдань сучасної цивілізації, передусім її медичної галузі, стала боротьба із загрозливою для всієї планети недугою. Перше результативне досягнення на цьому шляхові – вакцинація, яка відбувається в кілька етапів. Отож цілком очікуваним є той факт, що в різних мовах винятково активізувався іменник *вакцинація*, який є органічним компонентом медичної терміносистеми, з притаманною йому семантикою «уведення в організм людини за допомогою уколу виготовленого із штучно ослаблених або вбитих мікробів, збудників інфекційних хвороб препарату для попередження і лікування коронавірусної хвороби, а також для вироблення імунітету». Відомо, що ця лексема вперше запобутувала в 1799 році. Вона походить від латинського слова *VACCA* – корова, оскільки цим терміном спочатку позначали препарат проти коров'ячої віспи. «...Сучасне його значення, – наголошує О. Коваль, – пов'язане з роботою вченого Едварда Дженнера щодо вакцинації проти віспи в кінці 1790-х – на початку 1800-х років» [Коваль 2022]. В українській мові поряд із розгляданим субстантивом функціонує інша питома лексична одиниця з тим самим значенням – *щеплення*, яка переважала у вжитку *вакцинацію* аж до початку масової боротьби з коронавірусом [Продиктоване пандемією 2022].

Якщо 2020 року різні авторитетні лексикографічні джерела словом року визначали різні лексеми з ідентифікувальною семою 'коронавірусна сфера' [британський словник Collins – *локдаун*; онлайн-словник неологізмів та сленгу сучасної української мови «Мислово» – *коронавірус* (*ковід* (*COVID*),

ковідка, корона)], то в 2021 році думки тих, хто займався цією лінгвістичною проблемою, загалом збіглися: пріоритет віддано іменникам *вакцина*, *вакцинація*. На порталі «Мислово» вміщено таку інформацію: «Події останніх двох років не залишають нам простору для маневру. Як минулоріч, цьогоріч слово року продиктоване пандемією коронавірусу, але вже на наступному її витку. *Вакцина* та похідні від неї слова, передусім *вакцинація*, повністю домінували в суспільній дискусії року, що минув» [Продиктоване пандемією 2022] (див. також: [В Україні... 2022]). Отже, дев'ятим словом року в Україні, за «Мисловом», стала субстантивна лексема *вакцина* (восьмим, 2020 рік, – *коронавірус*; сьомим, 2019 рік, – *диджиталізація*; шостим, 2018 рік, – *томос*; п'ятим, 2017 рік, – *безвіз*; четвертим, 2016 рік, – *корупція*; третім, 2015 рік, – *блокада*; другим, 2014 рік, – *кіборги*; першим, 2013 рік, – *Євромайдан*). Були, щоправда, й інші прогнози стосовно найпопулярнішого слова в Україні року, який збіг. Журналісти Севгіль Мусаєва, Роман Романюк, Роман Кравець, Євген Будерацький, Соня Лукашова, Ольга Кириленко, Михайло Кригель, Микола Топалов, Микола Максимчук, аналізуючи спрямовану проти українських олігархів війну Володимира Зеленського, дійшли такого висновку: якби довелося обирати лексичну одиницю, що найчастіше трапляється в українському політичному словнику 2021 року, то його позицію безперечно міг б зайняти іменник *деолігархізація* [Перша антиолігархічна 2021].

Субстантив *вакцина* визнано найпопулярнішим словом 2021 року за іншими лексикографічними версіями, зокрема за Оксфордським словником (Oxford Languages), який демонструє всі варіанти англійської мови. Першу фільтрацію його компонентного складу, наголошує Олена Синчак, здійснює машина. Вона вихоплює з великого текстового корпусу нові одиниці, тобто ті, які з'явилися і ще не опинилися у вжитку. Потім починає працювати потужна команда фахівців, які ретельно інтерпретують лексеми, селекціоновані автоматично, і на основі цього вивчення відбирають ті, які можуть потрапити до словника. Згодом на основі вирізнених мовних одиниць формують за апробованими моделями лексикографічні статті. На цьому етапі починає працювати редактор, який відповідає передусім за звукове відтворення слова, наслідком чого стає його орфографічне та орфоепічне оформлення відповідно до норм «британської й американської англійської» [Вах 2022].

Лексикографи з Оксфорда, здійснивши черговий ретельний синхронний аналіз корпусу англійської мови, констатують, що немає іншого, кращого, слова, «яке б відображало атмосферу» [Там само] 2021 року, що лексема *vax* (*вакцина, вакцинація, вакцинувати*) раніше була маловживаною, а цього року набула статусу «виняткового терміна», до вересня «вона траплялася в 72 рази частіше, ніж за аналогічний період минулого року» [Коваль 2022]. Англійські мовознавці звертають увагу й на те, що продуктивний розряд сформували похідні від аналізованого іменника утворення: *fully vaxxed* – *повністю вакцинований*; *vax cards* – *паспорти (сертифікати) вакцинації*; *vaxxie* – *світлини, зроблені під час вакцинації*; *antivaxxer* – *антивакцинатор*.

Американська компанія Merriam-Webster, основним завданням якої є видання довідників та лексикографічних праць, також визнала на основі популярності в пошукових засобах словом року субстантивну лексему *vaccine* (*вакцина*) з уже схарактеризованим значенням. Її активність зросла порівняно з 2020 роком усемеро, а порівняно з 2019 роком – майже в 12 разів [Сокирчук 2022], тобто «на 601% проти 2020 року й на 1048% проти докарантинного 2019 року» [Американський словник 2021]. Іменник *вакцина*, зауважує Наталія Сокирчук, торік означав «набагато більше, ніж просто медичне поняття. Для багатьох це слово символізувало можливе повернення до життя, яке ми вели до пандемії. Воно також опинилося в центрі дебатів про особистий вибір, політичну незалежність, професійні правила, безпеку в школі, нерівність у сфері охорони здоров'я тощо» [Сокирчук 2022].

З коронавірусною лексикою пов'язане слово року, яке визнала країна-агресор. Ідеться про іменник *Супутник*, що є власною назвою російської вакцини. Його «цьогоріч уживали в дев'ять разів частіше, ніж у 2020 році» [Там само].

Наукові установи різних країн світу, інші словники з-поміж найактивніших слів 2021 року вирізняють ті, які не мають зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби 2019. Зокрема, символом 2021 року в Японії стала лексема *золото* через ту причину, що спортсмени цієї країни вибороли рекордну кількість золотих медалей на XXXII літніх олімпійських іграх у Токіо [Там само]. Якщо словник Gollins у 2020 році функційно найпродуктивнішим уважав іменник *локдаун*, який уходить до групи коронавірусної лексики, то в 2021 році він орієнтувався вже на іншу сферу – диджиталізацію – і вияскравив за часто-

тою вживання абрєвіатуру *NFT – non-fungible token* (унікальний цифровий сертифікат), мотивуючи свій вибір тим, що NFT «є скрізь – у мистецтві, спорті, моді, відеоіграх, аукціонних будинках, соціальних мережах – і викликає інтерес з боку інвесторів», що це «не просто черговий термін у цифровому світі, а ще й можливість купівлі та продажу мистецтва серед мас. На відміну від традиційного мистецтва, що зазвичай поширюється серед найбагатших людей, незамінний токен став демократичною силою. Він дав можливість розвитку й заробітку маловідомим митцям, а також зменшив імовірність шахрайства» [Коваль 2022].

Активність слова *вакцина*, яке реалізує значення «препарат, що вводиться в організм людини для попередження коронавірусної хвороби COVID-19», в українській та інших мовах спричинена масовим щепленням проти поширеної в усьому світі недуги. Крім цього субстантива, високий ступінь продуктивності характерний і для інших лексем та словосполучень, об'єднаних у такі типи: 1) ті, що є похідними від іменника *вакцина* утвореннями (*вакцинувати, вакцинація, ревакцинація, вакцинований, вакцинатори, вакцинаторство, вакцинаційний, антивакци, антивакцинатори, антивакцинаційний* та ін.); 2) ті, які пов'язані з ним лексико-семантичною спорідненістю (*імунізація, імунітет, локдаун, бустерна доза, бустерне щеплення (бустер), чіпування, штам «Дельта», штам «Омікрон»* тощо).

Закономірним є те, що розряд слів із найвищою частотою вживання сформувавши похідні від субстантива *вакцина* утворення, зокрема такі: *вакцинувати* – «уводити в організм людини спеціальний лікарський препарат для попередження коронавірусної хвороби COVID-19», *вакцинуватися* – «одержувати відповідну дозу вакцини для попередження коронавірусної хвороби COVID-19», *вакцинний* – «прикм. до *вакцина*; пов'язаний із розробленням і використанням вакцини проти коронавірусної хвороби COVID-19», *вакцинований* – «який одержав повну або часткову дозу вакцини для попередження коронавірусної хвороби COVID-19» (// у знач. ім. *вакцинований* – «той, хто одержав повну або часткову дозу вакцини для попередження коронавірусної хвороби COVID-19»), *невакцинований* – // у знач. ім. «той, хто не одержав потрібної дози вакцини для попередження коронавірусної хвороби COVID-19»), *вакцинація* – «уведення в організм людини спеціального лі-

карського препарату для попередження коронавірусної хвороби COVID-19», *ревакцинація* («повторне введення в організм людини спеціального лікарського препарату для попередження коронавірусної хвороби COVID-19»), *вакцинатор* – 1) «той, хто робить щеплення від коронавірусної хвороби COVID-19»; 2) «той, хто одержав щеплення від коронавірусної хвороби COVID-19»; 3) «прилад для проведення щеплення від коронавірусної хвороби COVID-19»: *Українську вакцину від COVID тестують на мишах у Польщі* (РС, 2.11.2021); *Як, коли і де вакцинувати дитину проти COVID-19?* (УП, 5.11.2021); *Чи можна одночасно вакцинуватися проти коронавірусу і грипу?* (РС, 16.11.2021); *У рамках Вакцинного саміту розглянуто важливі аспекти вакцинації і вдосконалення профілактичної роботи у боротьбі з інфекційними захворюваннями* (УМЧ, 17.11.2021); *Гроші за вакцинацію отримують вакциновані за кордоном українці* (Z.NET, 20.12.2021); *Сьогодні ми розповімо про ревакцинацію для дорослого населення згідно з Календарем профілактичних щеплень* (ЗОА, 06.12.2021); *Невакцинованих сьогодні почнуть відсторонювати від роботи* (Г, 18.11.2021); *У Львові преміюють вакцинаторів* (УМ, 26.10.2021); *В Індії викрили «серійного вакцинатора», який отримав 12 COVID-щеплень* (УІ, 13.04.2021); *Завчасно придбали вакцинатор для масових щеплень* (Е, 12.06.2021).

Наступну групу сформували складні слова з компонентом *вакцино-*, уналежнені до різних лексико-семантичних груп: *вакцинократія, вакцинокриза, вакциноскептик, вакциноцентризм, вакцинобісся, вакцинофілія, вакцинофобія, вакцинофіл, вакцинофоб, вакцинотурист, вакцинотуризм* та ін. Паралельно з ними функціують іменниково-прикметникові конструкції, у яких роль залежного члена виконує ад'єктив *вакцинний*, пор.: *Вакцинотуризм із Росії до Сербії* (5к, 11.10.2021) і *Сан-Марино відкриває вакцинний туризм: усім охочим пропонують зробити щеплення «Спутником V»* (Гром, 12.05.2021).

Українське суспільство, як і світ загалом, неоднозначно поставилося спочатку до добровільної, а згодом до зобов'язальної вакцинації. З'явилося багато критиків, противників цієї медичної процедури, яка здійснювалася в різних країнах на різному сировинному матеріалі, у кілька етапів і не за уніфікованою технологією. Вони вважали її шкідливою, протиприродною, намагалися переконувати, що повсюдно рекламована й масово здійснювана протидія коронавірусній хворобі нібито спричи-

нить безпліддя, зміну ДНК, чіпування, що вона начебто свідомо спрямована на винищення людства. Цю всепланетарну тенденцію виразно демонструє такий мовний індикатор, як запозичений префіксоїд *анти-*, що активно сполучається з досліджуваними одиницями й перебуває у відношенні ізофункційності з питомим формантом *проти-*, який спорадично наділений цією синтагматичною здатністю. Відомо, що обидва вони репрезентують два значення: 1) «протилежність або заперечення ознаки, вираженої прикметниковою твірною основою» та 2) «протилежність, ворожість тому, що названо субстантивною твірною основою» [Стишов 2007] (*антивакцинний, антивакцинальний, антивакцинадорський, противакцинадорський* та ін. й *антивакцина, антивакцинадор, антиваксер, антивакс, антивакцинація, антивакцинадор, противакцинадор* і под.), пор.: **Антивакцинадорські** “майдани” планують провести у Києві та Львові: хто і як організовує (Нов, 11.10.2021); **Антивакс, антиваксер** – глумлива назва прибічника **противакцинадорського руху** (G, 18.11.2021) і Є дослідження, яке свідчить, що **антивакцинадори** просто бояться уколів – лікарка (PX, 14.09.2021); **Противакцинадорів** не слухайте (F, 14.01.2021).

Субстантив *вакцина* й окремі похідні від нього утворення споріднює здатність, по-перше, вступати в регулярні семантико-синтаксичні зв'язки з іншими лексемами, по-друге, формувати синтаксично вільні конструкції або ті, які набувають статусу синтаксично напіввільних словосполучень. Ця синтагматична тенденція характерна для прикметників *вакцинадорський, антивакцинний, антивакцинальний, антивакцинадорський* та іменників *антивакцинадор, антивакс*, що заповнюють залежну позицію в субстантивно-ад'єктивних конструкціях із детермінованими компонентами *історія, блог, настрої, ефект, інсинуація, експеримент, туризм, інформація, вакханалія, наратив, риторика, пропаганда, лоббі, рух, майдан, угруповання, гасло, лозунг, мітинг, акція, демонстрація, мари, збори, спротив, кампанія, протест, бунт* та ін.: У квітні в Моришині провели «**вакцинадорський експеримент**», який призвів до того, що зараз у місті майже немає хворих, а оздоровчі комплекси працюють на всю потужність (E, 06.11.2021); **Остан Стахів** – один з лідерів **антивакцинального руху** в Україні, який називає пандемію COVID-19 вигаданою, активно виступає проти вакцин, масок і карантину (IM1, 24.11.2021); **Протести**

антивакцинаторів у Бельгії знову розігнали водометами (УІ, 06.12.2021); *Чіпування, геноцид і всесвітня змова: як пройшов мітинг «антиваксів» під Верховною Радою* (5к, 03.11.2021).

Ще одним прикладом мовного відображення здійснюваного в Україні масового процесу вакцинування є активне функціонування синтаксично напіввільних простих та складних словосполучень із граматично панівними компонентами *центр*, *пункт*, зрідка *локація*, *кабінет*, об'єднаними семою 'спеціально обладнане місце для якої-небудь роботи', й залежними від них обов'язковими та факультативними компонентами. Склад перших репрезентують іменники *вакцинація*, *вакцинування* (рідше *щеплення*), а других – семантично неоднорідні лексеми, які самостійно або в поєднанні з іншими словами репрезентують об'єктні, атрибутивні, адвербіальні, нерідко й синкретичні семантико-синтаксичні відношення: *центр (пункт) вакцинації*, *центр (пункт) вакцинації населення*, *локація для вакцинації*, *центр (пункт) масової вакцинації*, *центр (пункт) масової вакцинації населення*, *центр (пункт) вакцинації населення від COVID-19*, *центр (пункт) вакцинації населення від коронавірусної хвороби*, *центр (пункт) вакцинації населення від коронавірусної хвороби COVID-19*, *центр (пункт) вакцинації проти коронавірусу*, *центр (пункт) вакцинації проти коронавірусної хвороби COVID-19*, *центр (пункт) анонімної вакцинації*, *анонімний центр (пункт) вакцинації*, *тимчасовий центр (пункт) вакцинації*, *обласний центр (пункт) вакцинації*, *центр (пункт) вакцинації в Кременчуці*, *центр (пункт) вакцинації у приміщенні Коломийського медичного коледжу імені Івана Франка*, *тимчасовий центр (пункт) вакцинації*, *стаціонарний центр (пункт) вакцинації*, *кабінет щеплення проти COVID-19*, *кабінет щеплення проти COVID-19 у міській лікарні* та ін. Нетиповим функційним еквівалентом описуваних конструкцій є вже згадувані прості і складні словосполучення із присубстантивним конститuentом *вакцинаційний*, що реалізує семантику «пов'язаний із вакцинацією»: *вакцинаційний центр (пункт)*, *вакцинаційний центр (пункт) населення*, *вакцинаційна локація в селі Великі Будища* й под. З-поміж синтаксичних структур аналізованого вірця – іменниково-прикметникова конструкція *українська вакцина* із притаманним їй значенням «національний препарат для лікування коронавірусної хвороби COVID-19». Про вітчизняний винахід, його переваги заявляли керманічі нашої держави. *«Розробники представили главі*

держави результати доклінічної фази дослідження оригінального українського кандидата у вакцини. Ці дослідження тривали шість місяців і включають наявність нейтралізації вірусу COVID-19 у культурі інфікованих клітин людини. Цей кандидат оригінальної української вакцини створюється на основі унікального підходу», – такі повідомлення надходили з Офісу Президента [Українська вакцина... 2020]. Сам же гарант Конституції запевняв, що наша майбутня вакцина справді «унікальна. Це не пафос і не популізм. Вона унікальна, тому що не така, як інші. У нас є матеріали, що дослідження велись, але не на людях, утім велись. Я не можу говорити сьогодні про терміни, але у будь-якому разі ви повинні зрозуміти наш підхід: попри нашу українську вакцину, якщо у когось буде підтверджена раніше, ми будемо закуповувати препарат, у будь-якому випадку» [Там само]. Дехто вважає, що «вся історія з українською вакциною – це театральна постановка у гонитві за політичним піаром та афера бізнесмена Михайла Фаворова» [Там само], компанія якого спільно з Інститутом мікробіології і вірусології Національної академії наук займається розробленням української вакцини від Covid-19. Висновок з усього цього аж ніяк не втішний: обіцянка так і залишилася обіцянкою.

Наступний розряд сформували синтаксично напіввільні словосполучення, у яких роль носія валентності виконують іменники *сертифікат, паспорт, свідоцтво*. Сполучаючись з іншими залежними від них компонентами, з-поміж яких обов'язковим є іменник *вакцинація* або інші лексико-семантичні маркери коронавірусної хвороби, вони стають офіційними та неофіційними назвами «ковідних» документів, що підтверджують 1) отримання повного курсу [*Свідоцтво про вакцинацію, Внутрішній COVID-сертифікат, Міжнародний COVID-сертифікат, «Ковідний» сертифікат («Ковідний» паспорт, Зелений COVID-сертифікат, Сертифікат про вакцинацію), Дитячий COVID-сертифікат*] чи 2) неповного (*Жовтий COVID-сертифікат*) курсу вакцинації проти коронавірусу, 3) результати ПЛР-тестів (*Сертифікат про підтвердження ПЛР-тесту*), 4) одужання після коронавірусної хвороби (*Сертифікат про одужання*), 5) одержання повного курсу вакцинації проти коронавірусу, негативний результат ПЛР-тестів, повне одужання (*Цифровий паспорт вакцинації українця*), а також 6) неправдиві дані про щеплення (*фейковий COVID-сертифікат, фальшивий COVID-сертифікат, липовий*

сертифікат про вакцинацію, підроблений COVID-сертифікат, підроблений сертифікат про вакцинацію проти коронавірусу, несправжній сертифікат про вакцинацію), 7) неправдиві дані про результати ПЛР-тестів (*підроблений сертифікат на підтвердження ПЛР-тесту, фіктивний сертифікат на підтвердження ПЛР-тесту*), 8) неправдиві дані про результати одужання після коронавірусної хвороби (*фейковий сертифікат про одужання, липовий сертифікат про одужання*). Поширеність явища підроблення, продавання-купівання «ковід-документів» демонструє функціонування в активному лексиконі медиків, працівників правоохоронних органів словосполучення «чорний ковід-ринок» (BBC, 10.11.2021), яке зберігає семантичний зв'язок із мотиватом «місце, де тасмно продають товар (документ) + спекулятивні ціни».

У зв'язку з ускладненням семантичної структури лексема *вакцина* почала регулярно вживатися в ролі означуваного слова, роль прикладки при якому виконують загальновідомі назви антиковідних лікарських препаратів *Файзер (Pfizer), Модерна (Moderna), Коронавак (CoronaVac), АстраЗенека (AstraZeneca)*. Цей розряд розширює культивована в Росії й проігнорована світом призначена для захисту від COVID-19 вакцина *Спутник (Спутник)*. Світова наукова спільнота активно й результативно працює над створенням нових і клінічним випробуванням уже винайдених антиковідних лікарських препаратів, отже, розгляданий номінативний спектр лексем та конституйованих за їхньою участю конструкцій є потенційно відкритим. Розряд типових заповнювачів синтаксичної позиції, програмованої аналізованим іменником, формують якісні зі значенням «загальна позитивна або негативна оцінка», «час», «користь, шкода, необхідність», «поширеність», «вартість» (*ефективний, якісний, неякісний, свіжий, прострочений, новий, новітній, безпечний, корисний, рятувний, небезпечний, шкідливий, смертельний, примусовий, обов'язковий, поширений, масовий, суцільний, безплатний*) та відхоронімні й відастіонімні "відносні" (*американський, американсько-німецький, британський, індійський, китайський, корейський, німецький, оксфордський*) прикметники: *Полтавці обирають PFIZER, ігноруючи MODERNA – таку саму якісну американську вакцину (ПІ, 17.07.2021); Вакцини гарантовано якісні, ефективні та безпечні! (ІСМР, 19.06.2021); Ляшко заперечує наявність прострочених вакцин від коронавірусу в Україні (СД, 15.09.2021);*

Нова американська вакцина ще має пройти другу і третю фази клінічних досліджень (Z.NET, 22.12.2021); Перша партія китайської вакцини CoronaVac, 215 тисяч доз, прибула в Україну 25 березня (УІ, 29.03.2021); Нова німецька вакцина проти COVID-19 може змінити правила для країн, що розвиваються... (РС, 13.05.2021).

Високий ступінь продуктивності й суспільну актуальність лексеми *вакцина* засвідчують часто вживані в публіцистично-політичному дискурсі перифрастичні звороти, які конкретизують репрезентований нею план змісту додатковими позитивно або негативно забарвленими характеристиками. В оцінці одних вакцина – *політичний аргумент* (УМ, 29.11.2021), *чинник розбрату* (УП, 12.08.2021), тоді як інші вважають її *найкращим винаходом останнього часу* (РС, 19.04.2021). Основний масив сформували описові звороти, об'єднані значенням «лікувальні властивості препарату»: *єдиний спосіб порятунку від COVID-19* (ООА, 10.10.2021), *єдиний спосіб порятунку від смерті* (KURS, 20.10.2021), *глобальний порятунок від коронавірусу* (НФ, 19.04.2021), *єдиний надійний захист від коронавірусної хвороби та її наслідків* (ЛРА, 19.08.2021). Послідовною пейоративною конотацією позначені вторинні найменування російської вакцини «Спутник V»: *інформаційна зброя* (ЄП, 01.02.2021), *потужна інформаційна зброя РФ* (ЄП, 01.02.2021), *вакцина проти євроінтеграції* (ЄП, 01.02.2021), *гібридна зброя для втілення принципу «розділай і владарюй»* (УП, 17.02.2021). Вона виходить за межі іманентної для аналізованої соціальної практики медичної сутності й опиняється у сфері політичної аксіології.

Іменник *вакцина* виконує й іншу функцію в перифрастичній сфері – уходить до структури описового звороту, що реалізує те або те конкретне значення загальної семантики «коронавірусна пандемія». Прикладом може слугувати синтаксична структура *рупор вакцинації чи антивакцинації* (УІ, 25.03.2021) як вторинна назва професіонального літературного працівника газет, журналів, радіо та інших органів інформації і пропаганди.

Що ж до інших найактивніше використовуваних у досліджуваній період лексико-семантичних корелятивів слова року *вакцина*, то їх репрезентують передусім іменники *чікування* («позбавлена наукових підстав теорія, згідно з якою нібито разом із щепленням проти коронавірусної хвороби COVID-19 в організм імплантуються крихітні мікросхеми, що дають змогу

стежити за людиною і навіть контролювати її діяльність»)), *бустер* («додаткова доза введення в організм людини спеціального лікарського препарату, що посилює ефект від попередніх доз і сприяє виробленню імунітету від коронавірусної хвороби COVID-19») та синтаксично напіввільні іменниково-прикметникові [*бустерна доза* (те саме, що *бустер*)] й субстантивно-субстантивні [*штам «Дельта»*, *штам «Омікрон»*] («новий варіант коронавірусу SARS-CoV-2») конструції: *Перебільшення: У Швеції з 2018 року стартувало масове чіпування населення* (ВУ, 26.02.2021); *Першими бустери отримують ті ж категорії людей, що отримали і перші щеплення – медичні працівники, літні люди, люди зі зниженим імунітетом* (РС, 19.08.2021); *Бустерна доза – це доза, яку вводять, щоб посилити ефективність вакцини, яка з часом знижується* (ЧОА, 29.12.2021); *Штам «Дельта» і переповнені лікарні* (РС, 19.10.2021); *Покращення епідемічної ситуації в Україні та протидію новому штаму COVID-19 «Омікрон» обговорили на селекторній нараді у Президента* (ПУ, 29.11.2021).

Принагідно наголосимо, що до важливих сфер, у які інтенсивно проникає коронавірусна лексика, належать не тільки публіцистично-політичні дискурси, а й фольклорні, зокрема такі їхні жанри, як календарно-обрядові пісні зимового циклу свят, великодні віншування. У них – невичерпна мудрість народу, його віра в перемогу світла над тьмою, вони заряджені іскрометним гумором, що має лікувальну силу, якої очікують і на яку сподіваються всі в умовах пандемії. Якщо в раніше створених колядках та щедрівках констатувалося про з'яву однієї з найбільших бід сучасності – коронавірусної хвороби, то в 2021 році зацентровано ще й на досягненнях медицини – удосконалене тестування, вакцинування тощо (див.: [Степаненко 2020: 11–13]), пор.:

*Карантин, карантин,
Я у батька не один!
Якщо грошей не дасте,
Маску я зніму – і все:
Буду кашляти і чхати,
Віруси тут розганяти,
Шантажую-колядую,
Дайте – і дезінфікую!*

***

*Коляд-коляд, колядин,
Наступає карантин,
Зробим вакцинацію
Усією нацією.*

***

*Добрий вечір тобі,
Пане господарю, радуйся!
Ой радуйся щиро –
Тест новий – негативний.*

***

*Колядую, колядую,
Від локдаунів чаклую.
Дайте трохи грошей
На ПЛР-тест хороший.*

У такому ж руслі еволюціонувала й великодня віршотворчість. На особливу увагу заслуговують короткі за обсягом фольклорні послання, у яких поряд із традиційними пасхальними побажаннями висловлено антиковідні імперативи й настанови. Вони перегукуються з директивою Міністерства охорони здоров'я, опублікованою на його Телеграм-каналі, – «Той, хто носить масочку, буде їсти пасочку», пор.:

*Довгий, як газдівський тин,
Виявився карантин.
Всі вже звикли й знову паску
Чемно йдуть святити в масках.
А Великдень – то не будень,
Навіть відступила студінь.
В кошик повтикались вранці
Паска, яйця – без дистанцій.
З ними масло й галушки,
Сіль, ковбаси і шинки.
Всередині, як принцеса,
Воцарилася хрінцеса.
Поліції б дати знати –
Мала б кого штрафувати!*

*Та доносів ми не терпим,
Поділімось один з одним:
«Христос воскрес!
З Великоднем!»*

***

*Не я б'ю – верба б'є,
За тиждень Паска –
Де твоя вакцина й маска?*

***

*Щоб в зневірі не втопитися,
Треба нам усім щепитись.
З Великоднем!
Христос воскрес!*

Проведений аналіз промовисто демонструє органічний взаємозв'язок між екстра- та інтралінгвальними чинниками, які, гармонуючи, забезпечують мовний поступ, що з максимальною точністю віддзеркалює зміни в суспільстві, реагування його на той або той виклик. Виразною ілюстрацією такої взаємодії є коронавірусна лексика, компонентний склад якої останнім часом відчутно збагатили питомі й запозичені мовні одиниці. Виняткової актуальності набула лексема *вакцина*, яку визнано словом 2021 року в нашій державі й інших країнах світу. Вона динамічно розширює свою семантичну структуру й синтагматичний потенціал, постає базою для творення похідних іменників, прикметників, дієслів, відіграє роль головного або залежного конститuenta в синтаксично вільних і синтаксично напіввільних простих та складних словосполученнях. Досліджуваний субстантив набув виразного політичного забарвлення, наслідком чого є вихід його з медичної сфери й високочастотне вживання в новітньому публіцистично-політичному дискурсі.

Американський словник Merriam-Webster назвав слово 2021 року. *The Village*. 2021. URL: <https://cutt.ly/WHs5Mhu> (дата звернення: 01.12.21).

В Україні визначили слово 2021 року. *ЧИТОМО*. 2022. URL: <https://cutt.ly/NHs6Rk0> (дата звернення: 03.01.22).

Коваль О. Слова року 2021: що означають та чому стали популярними? *Освіторія*. 2021. URL: <http://surl.li/bzdok> (дата звернення: 28.12.21).

Перша антиолігархічна. Все, що потрібно знати про головну війну Зеленського – сили, цілі, тактика противників / С. Мусаєва та ін. *Українська правда*. 2021. URL: <https://cutt.ly/5Hs6kW9> (дата звернення: 10.01.22).

Продиктоване пандемією COVID-19: в Україні назвали слово 2021 року. *ACC media agency*. 2022. URL: <http://surl.li/bzdor> (дата звернення: 06.01.22).

Сокирчук Н. Одним словом про 2021 рік. *Главком*. 2022. URL: <http://surl.li/bzdou> (дата звернення: 02.02.22).

Степаненко М. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік. Полтава : Астрія, 2021. 250 с.

Шишов О. А. Префіксальні іменні новотвори в сучасних українській і іспанській мовах. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2007. Вип. 6. С. 159–167. URL: <http://surl.li/bzdox> (дата звернення: 29.11.021).

Українська вакцина: унікальна наукова розробка чи передвибірчий піар. *СЛОВО І ДІЛО*. 2020. URL: <http://surl.li/bzdoz> (дата звернення: 04.02.22).

“Вах” – слово року 2021. Хто та як його обирає – розповідають експерти. *Українське Радіо*. 2022. URL: <http://surl.li/bzdra> (02.11.21).

REFERENCES

Amerykans'kyu slovnyk Merriam-Webster nazvav slovo 2021 roku [American Dictionary Merriam-Webster announced the word of the year 2021]. *The Village*. 2021. URL: <https://cutt.ly/WHs5Mhu> (01.12.21) (in Ukr.).

V Ukrayini vyznachyly slovo 2021 roku [The word of the year 2021 was announced in Ukraine]. *CHYTOMO*. 2022. URL: <https://cutt.ly/NHs6Rk0> (03.01.22) (in Ukr.).

Koval', O. (2021). Slova roku 2021: shcho oznachayut' ta chomu staly populyarnymy? [Koval O. The word of the year 2021: what do they mean and why are they popular?] *Osvitoriya*. URL: <http://surl.li/bzdok> (28.12.21) (in Ukr.).

Persha antyoliharkhichna. Vse, shcho potribno znaty pro holovnu viynu Zelens'koho – syly, tsili, taktyka protyvnykiv [The first anti-Ukrainian. Everything you need to know about the main Zelensky's war – powers, aims, the opponents' tactics] / S. Musayeva. *Ukrayins'ka pravda*. 2021. URL: <https://cutt.ly/5Hs6kW9> (10.01.22) (in Ukr.).

Prodyktovane pandemiyeyu COVID-19: v Ukraini nazvaly slovo 2021 roku [*Motivated by the pandemic COVID-19: the word of the year 2021 was announced in Ukraine*]. ACC media agency. 2022. URL: <http://surl.li/bzdor> (06.01.22) (in Ukr.).

Sokyrchuk, N. (2022). Odnym slovom pro 2021 rik [*Year 2021 in one word*]. Hlavkom. URL: <http://surl.li/bzdou> (02.02.22) (in Ukr.).

Stepanenko, M. (2021). Naynovitnishi dynamichni protsesy v ukrayins'komu politychnomu leksykonі: 2020 rik [*The newest dynamic processes in Ukrainian lexis: 2020*]. Poltava : Astraya (in Ukr.).

Styshov, O. A. (2007). Prefiksals'ni imenni novotvory v suchasnykh ukrayins'kiy i ispany's'kiy movakh. *Doslidzhennya z leksykologiyi i hramatyky ukrayins'koyi movy* [*Prefixal nounal newly derived words in modern Ukrainian and Spanish. Lexicological and grammatical studies of the Ukrainian Language*]. 6, 159–167. URL: <http://surl.li/bzdox> (29.11.021) (in Ukr.).

Ukrayins'ka vaktsyna: unikal'na naukova rozrobka chy peredvyborchyy piar [*Ukrainian vaccine: a unique scientific development or pre-election PR*]. SLOVO I DILO. 2020. URL: <http://surl.li/bzdoz> (04.02.22) (in Ukr.).

«Vax» – slovo roku 2021. Khto ta yak yoho obyraye – rozpovidayut' eksperty [*“Vax” – the word of the year 2021. Who and how chooses it – the experts say*]. Ukrayins'ke Radio. 2022. URL: <http://surl.li/bzdpd> (02.11.21) (in Ukr.).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

5к – 5 канал: сайт телеканалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.5.ua>.

ВУ – Вокс Україна : аналітична платформа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org>.

Гром – Громадське телебачення : сайт телеканалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua>.

Е – Еспресо : сайт телеканалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://espresso.tv>.

Є – Європейська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua>.

ЗОА – Запорізька обласна державна адміністрація : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.zoda.gov.ua>.

ІМІ – Інститут масової комунікації : сайт громадської організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imi.org.ua>

ПСМР – Інформаційний портал Сумської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://smr.gov.ua>.

ЛРА – Луцька районна державна адміністрація : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com>.

Нов – Новинарня : інтернет-видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://novynarnia.com>.

НФ – Народний фронт : сайт політичної партії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfront.org.ua>.

ООА – Одеська обласна державна адміністрація : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://oda.odessa.gov.ua>

ПІ – Полтавщина : інтернет-видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poltava.to>.

ПУ – Президент України Володимир Зеленський : офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua>.

РС – Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org>.

РХ – Ранкова хвиля : ефір на Громадському радіо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.radio>.

СД – Слово і діло : аналітичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua>.

УІ – Укрінформ : інформаційне агентство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua>.

УМ – Україна молода : сайт газети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.umoloda.kiev.ua>.

УМЧ – Український медичний часопис : спеціалізоване медичне онлайн-видання. – Режим доступу: <https://www.umj.com.ua>.

УП – Українська правда: сайт газети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua>.

ЧОА – Черкаська обласна державна адміністрація : офіційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ck-oda.gov.ua/>.

ВВС – BBC News Україна : сайт інформаційного агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com>.

F – Facebook : соціальна мережа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com>.

G – Gazeta UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gazeta.ua>.

Z.NET – Zaxid.net: інтернет-видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zaxid.net>.

List of sources and their abbreviations used

5к – 5 канал – [*Channel 5*]. Retrieved from <https://www.5.ua> [in Ukrainian].

ВУ – Voks Ukrayina : analitychna platforma [*Vox Ukraine: analytical platform*]. – Retrieved from: <https://voxukraine.org>. [in Ukrainian]

Гром – Hromads'ke telebachennya: sayt telekanalu [*Public television: TV channel site*]. – Retrieved from: <https://hromadske.ua>. [in Ukrainian]

Є – Yevropeys'ka pravda [*European truth*]. – Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua>. [in Ukrainian]

ЄП – *Ekonomichna pravda* [*Economic truth*]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua> [in Ukrainian].

ЗОА – Zaporiz'ka oblasna derzhavna administratsiya: ofitsiynny sayt [*Zaporizhzhya Oblast State Administration: official site*]. – Retrieved from: <https://www.zoda.gov.ua>. [in Ukrainian]

ІМІ – Instytut masovoyi komunikatsiyi: sayt hromads'koyiorhanizatsiyi [*Institute of mass communication: the public organization site*]. – Retrieved from: <https://imi.org.ua> [in Ukrainian]

ІІСМР – Informatsiynny portal Sums'koyi mis'koyi rady [*Information site of Sumy City Rada*]. – Retrieved from: <https://smr.gov.ua> [in Ukrainian]

ЛІРА – Luts'ka rayonna derzhavna administratsiya : ofitsiynny sayt [*Lutsk region state administration: official site*]. – Retrieved from: <http://webcache.googleusercontent.com> [in Ukrainian]

НОВ – Novynarnya: internet-vydannya [*Novynarnya: Internet edition*]. – Retrieved from: <https://novynarnia.com>. [in Ukrainian]

НФ – Narodnyy front: sayt politychnoyi partiyi [*People's Front: the political party site*]. – Retrieved from: <http://nfront.org.ua>. [in Ukrainian]

ООА – Odes'ka oblasna derzhavna administratsiya: ofitsiynny sayt [*Odesa oblast state administration: official site*]. – Retrieved from: <https://oda.odessa.gov.ua>. [in Ukrainian]

ПІ – Poltavshchyna: internet-vydannya [*Poltava region: Internet edition*]. – Retrieved from: <https://poltava.to>. [in Ukrainian]

ПУ – Prezydent Ukrayiny Volodymyr Zelens'kyy: ofitsiynne internet-predstavnytstvo [*President of Ukraine Volodymyr Zelensky: official Internet representation*]. – Retrieved from: <https://www.president.gov.ua>. [in Ukrainian]

РС – Radio Svoboda [*Radio Freedom*]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org>.

РХ – Rankova khvylya: efir na Hromads'komu radio [*Morning wave: live on Public radio*]. – Retrieved from: <https://hromadske.radio>. [in Ukrainian]

СД – Slovo i dilo: analitychnyy portal [*Word and action: analytical site*]. – Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua>. [in Ukrainian]

УМ – Ukraina moloda [*Young Ukraine*]. Retrieved from: <https://www.umoloda.kiev.ua> [in Ukrainian].

УІ – *Ukrinform* [*Ukrinform*]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua>.

УМЧ – Ukrayins'kyy medychnyy chasopys: spetsializovane medychne onlayn-vydannya [*Ukrainian medical journal: professional medical online edition*]. – Retrieved from: <https://www.umj.com.ua>. [in Ukrainian]

УП – *Ukrainska pravda* [*The Ukrainian truth*]. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua>. [in Ukrainian].

ЧОА – Cherkas'ka oblasna derzhavna administratsiya: ofitsiynyy portal [*Cherkasy Oblast state administration: official site*]. – Retrieved from: <https://ck-oda.gov.ua/>. [in Ukrainian]

BBC – *BBC News Ukraina* [*BBC News Ukraine*]. Retrieved from: <https://www.bbc.com> [in Ukrainian].

Е – *Espresso* [*Espresso*]. Retrieved from: <http://espresso.tv> [in Ukrainian].

F – Facebook: sotsial'na merezha [*Facebook: social net*]. – Retrieved from: <https://www.facebook.com>. [in Ukrainian]

G – *Gazeta UA*. Retrieved from: <https://gazeta.ua> [in Ukrainian].

Z.NET – *Zaxid.net*. Retrieved from: <https://zaxid.net> [in Ukrainian].

Znaj.ua – *Znaj.ua*. Retrieved from: <https://znaj.ua> [in Ukrainian].

Статтю отримано 12.05.2022

Mykola Stepanenko

LEXEME VACCINE – WORD OF 2021: SEMANTIC, WORD-FORMING, SYNTAGMATIC ANALYSIS

The article focuses on the systemic lexical-semantic, word-building, syntagmatic, cognitive and functional analysis of the lexeme *вакцина*, which is the word of the year in our country and in other countries all over the world. It singles out the criteria (popularity and importance) and the algorithm of how the word of the year is chosen, which means automatic selection and professionals' coordinated work.

The study helps identify the place of the American company Merriam-Webster in this process as well as home (the online dictionary of modern Ukrainian neologisms and slang «Мислово»)

and foreign (British dictionaries – Collins and Oxford Language, etc.) lexicographic resources. The influence of the extra-lingual reasons is characterized (mainly, the Coronavirus pandemic).

The article presents a description of the etymology of the analysed substantive and its meaning structure considering the invariant semantics and the newest specifications of its senses, the appearance of which is explained by the Coronavirus disease COVID-19, its prevention and mass vaccination around the world. It has been proved that the noun *вакцина* is lexico-semantically related to other words (*імунізація, імунітет, локдаун, бустерна доза, чіпування, штам «Дельта», «Омікрон», etc.*) that are frequently used.

Particular attention is paid to the interpretation of 1) nouns, adjectives, verbs (participles) derived from the lexeme *вакцина* (*вакцинувати, вакцинація, ревакцинація, вакцинатори, вакцинаторство, вакцинований*) where deep semasiological analysis serves the basis and means of identification of hypo-hyperonymic markers of their spotting, 2) compound words with the component *вакцина-* that belong to different word classes and are iso-functional to noun-adjective constructions with the component *вакцинний*. The selected material allowed showing the syntagmatic resource of the substantive lexeme *вакцина* projected to the syntactic level, in particular, to such nominative units as syntactically free, half-free and compound phrases and appositive constructions. In these constructions, the studied noun functions as the determined and determining member, often with iso-functional abilities. It has been proved that under the influence of extra-lingual factors the lexeme *вакцина* spread beyond the medical sphere and rooted in publicist-political discourse where it performs important text creating functions.

Key words: lexeme vaccine 2021, coronavirus vocabulary, semantic structure, syntagmatic resource, extra/intralingual factors.